گزارشی از گذشته، حال و آینده سومین دانشگاه پردانشجوی جهان

دانشگاه آزاد پس از آیت‌الله به کدام سو می‌رود؟

زیبا کلام: در آینده نزدیک تکان سختی به دانشگاه آزاد وارد نخواهد شد

امین شول‌سیرجانی | «از همین امسال در هر جا که دستمان رسید و شاید کم‌کم به روستا هم بکشد البته به شهرهای کوچک به آسانی می‌رسد مراکزی درست کنیم به نام دانشگاه آزاد اما نه دانشگاه آزاد رژیم گذشته، دانشگاه آزاد واقعی که مواد تحصیلی دانشگاهی را با روش تحصیلی که در حوزه‌های علمیه علوم دینی می‌خوانند، خوانده شود.» این یکی از آرزوهای علی اکبرهاشمی رفسنجانی است در ابتدای دهه ۶۰ پیش از انقلاب دانشگاه آزاد در سال ۱۳۵۰ با ریاست عبدالرحیم احمدی شکل گرفته بود اما آن دانشگاه تا سال ۵۷ سرپا بود.

بعد از انقلاب و بعد از آن انقلاب فرهنگی قرار بود نظام دانشگاهی ایران پوست بیندازد. هاشمی رفسنجانی با طرح آرزوی تأسیس دانشگاه آزاد اسلامی و بعد گرفتن موافقت امام خمینی(ره) دانشگاهی غیرانتفاعی را بنیان نهاد. اما دو دهه بعد پس از انتخابات ریاست‌جمهوری در سال ۸۴، محمود احمدی‌نژاد پرانرژی و تازه‌نفس آمده بود تا با اقدامی انقلابی مشکلات مردم را حل کند. یکی از مشکلات هم به‌زعم او شهریه بالای دانشگاه آزاد بود.

سخنرانی‌های عمومی‌اش پر از کلید واژه‌های جذابی بود که بلافاصله دهان‌به‌دهان می‌چرخید. رئیس جمهوری که آمده بود تا یاد رجایی زمانه خویش باشد. شعارهای روی پوسترهای سیاه و سفید دوره انتخابات این نوید را داده بودند. این بار نوبت مردم پیشوا در ورامین بود که به سخنان «انقلابی» رئیس‌جمهوری گوش دهند و بعد از شنیدن هر یک از جملات انقلابی تشویق کنند. قرعه به نام دانشگاه آزاد افتاده بود.

احمدی‌نژاد دانشگاه آزاد را دوست نداشت. نه که دانشگاه را دوست نداشته باشد؛ بلکه دانشگاهی که با نام هاشمی رفسنجانی شناخته می‌شد را دوست نداشت. برای کنار گذاشتن عبدالله جاسبی دورخیز کرده بود. جاسبی مدیر محافظه‌کاری بود که هر چند از اردوگاه اصولگرایان می‌آمد اما نزدیکی‌اش به هاشمی رفسنجانی برای رئیس‌جمهوری تازه به قدرت رسیده، خوشایند نبود. احمدی‌نژاد مردم پسندترین راه را برای انتقاد از شیوه مدیریت دانشگاه آزاد برگزید؛ انتقاد از شهریه‌های بالای دانشگاه.

انتقاد گسترده از مدیریت جاسبی

آن‌روزها خانواده‌های زیادی بودند که دلشان می‌خواست فرزندانشان دانشگاه بروند حتی اگر شده با وام و قرض گرفتن از این و آن. حالا رئیس‌جمهوری آمده بود که نوید کاهش شهریه می‌داد و چه اقبالی از این بهتر برای مردم؟ اول آبان‌ماه ۸۵ بود که احمدی‌نژاد با دانشگاه آزاد اتمام حجت کرد: «اگر دانشگاه آزاد شهریه‌ها را کاهش ندهد، درباره این دانشگاه تصمیم انقلابی خواهیم گرفت و همه ملت خوشحال خواهند شد.» پیش از تصمیم او اما «بسیاری» از شنیدن این حرف خشنود شده بودند. آن‌روزها هنوز شعارهای علیه هاشمی رفسنجانی و سیاست‌هایش کارکرد داشت و احمدی‌نژاد کوشش می‌کرد هیچ فرصتی را برای مقابله با نمادهای مدیریتی هاشمی از دست ندهد.

احمدی‌نژاد در این راه تنها نبود. عباس سلیمی‌نمین و علیرضا زاکانی دو تن از چهره‌هایی بودند که در فشار به دانشگاه آزاد و عبدالله جاسبی رئیس این دانشگاه نقش پررنگی داشتند. سلیمی‌نمین به دانشگاه‌ها و رسانه‌ها می‌رفت تا درباره ادعایش مبنی بر «تخلف‌های گسترده در دانشگاه در دوره جاسبی» سخن بگوید و زاکانی به سبک و سیاق خودش از هر تریبونی که می‌توانست بهره می‌برد.

زاکانی بعدا در سال ۹۳ درباره جزییات طرح تحقیق و تفحص از دانشگاه آزاد در مجلس، بی‌نتیجه ماندن گزارش تحقیق و تفحص از دانشگاه آزاد را متوجه علی عباسپور تهرانی (رئیس کمیسیون آموزش مجلس در دوره‌های هفتم و هشتم) دانست: «در مورد دانشگاه آزاد ۹۰هزار صفحه گزارش و ۱۳جلد خروجی گزارش استخراج شد و مجموع این گزارش‌ها ۴۳جلد بود که درنهایت در یک جلد مکتوب شد اما به هر تقدیر رئیس کمیسیون وقت اجازه نداد تا این مسأله از کمیسیون عبور کند، بنابراین موضوع در کمیسیون مطرح نشد و البته آقای توکلی تذکر داد که ریاست کمیسیون برادر زن آقای جاسبی بود.»

اقدام انقلابی در پیچ‌وخم

اما «اقدام انقلابی» احمدی‌نژاد شش‌سال زمان برد تا به نتیجه برسد. کنار زدن جاسبی و آوردن فردی همسو با دولت مهرورزی اتفاقی نبود که یک‌شبه محقق شود چرا که مخالف سرسختی چون هاشمی رفسنجانی در سوی دیگر محور ایستاده بود.

یک‌ماه بعد از سخنرانی احمدی‌نژاد در ورامین، شورایعالی انقلاب فرهنگی به ریاست او تشکیل جلسه داد و طرحی را به تصویب رساند که بر مبنای آن به اختیارات دولت برای دخالت در امور دانشگاه آزاد افزوده شد و اعضای هیأت امنا هم دستخوش تغییر می‌شد.

در آن‌سو اما مجلس اصولگرای هفتم برخلاف میل رئیس‌جمهوری عمل کرد. امضای نامه تشکر از اقدامات مدیریتی عبدالله جاسبی با ۲۲۱ امضا. کشمکش تازه شروع شده بود. طرح موضوع وقف دانشگاه آزاد از سوی هاشمی رفسنجانی و تغییر اساسنامه دانشگاه تذکر هر دو با تذکر رهبر معظم انقلاب متوقف شدند.

عبدالله جاسبی در اسفندماه ۹۰ سرانجام مجبور شد صندلی ریاست دانشگاه آزاد را ترک کند. هیأت امنای بدون نظر موافق هاشمی رفسنجانی (رئیس هیأت امنا) برای برادر وزیر علوم دولت احمدی‌نژاد حکم ریاست بر دانشگاه زد

اسفندماه ۱۳۹۰ پایان ریاست ۲۹ساله

عبدالله جاسبی در اسفندماه ۹۰ سرانجام مجبور شد صندلی ریاست دانشگاه آزاد را ترک کند. هیأت امنای بدون نظر موافق هاشمی رفسنجانی (رئیس هیأت امنا) برای برادر وزیر علوم دولت احمدی‌نژاد حکم ریاست بر دانشگاه زد. حکمی که هر چند برخلاف اساسنامه، از سوی هاشمی رفسنجانی امضا نشد اما مورد موافقت شورایعالی انقلاب فرهنگی قرار گرفت. روال قانونی ثبت این تصمیم در روزنامه رسمی خیلی زود انجام شد و دومین دانشجو هم سکان بخش دیگری از آموزش عالی را برعهده گرفت. هر چند برخی تصمیم‌های دانشجو در ابتدا مورد پسند حامیان دولت قرار گرفت اما رفته‌رفته نتوانست رضایت احمدی‌نژاد و اطرافیانش را تأمین کند. کار به آن‌جا رسید که در آخرین روزهای ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد نامه بازرس ویژه رئیس‌جمهوری که در آن با طرح ۲۴ سؤال از دانشجو گزارش خواسته بود هم منتشر شد.

این نامه به خوبی نشان می‌داد. یکی از انتقادهای جدی به فرهاد دانشجو، درباره انتصاب برادرش خسرو دانشجو به‌عنوان رئیس دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات بود. منتقدان عقیده داشتند «خسرو» از سابقه کافی برای در اختیار گرفتن پست برخوردار نبوده. طرح شائبه استفاده تبلیغاتی از دیتا سنتر دانشگاه در زمان نامزدی خسرو دانشجو برای انتخابات شورای شهر هم یکی دیگر از این انتقادها بود.

بازگشت دانشگاه به اردوگاه میانه‌روها

با پیروزی حسن روحانی در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۹۲ بار دیگر قدرت میانه‌روها برای تغییر رئیس دانشگاه آزاد افزایش یافت. شهریورماه ۹۲ سرانجام اعضای هیأت امنا با شش رأی موافق در برابر دو رأی مخالف حمید میرزاده را به ریاست دانشگاه برگزیدند.

میرزاده یکی از مدیران تکنوکرات نزدیک به هاشمی رفسنجانی بود. زمانی که میرزاده ریاست دانشگاه آزاد را برعهده گرفت با دو چالش بزرگ روبه‌رو بود. چالش اول کاهش تعداد دانشجو در دوره کارشناسی بود. این کاهش به گفته صادق زیباکلام به این دلیل رخ داده بود که دولت گذشته با هدف تضعیف دانشگاه آزاد واحدهای دانشگاه پیام نور را به‌طور بی‌رویه در شهرهای کوچک توسعه داد. واحدهایی که به گفته زیباکلام از کمترین امکانات هم برخوردار نبودند و همین موضوع موجب شد به گفته او بسیاری از دانشجویان به دانشگاه آزاد بازگردند. دومین چالش دانشگاه آزاد هم واحدهای زیان ده دانشگاه بودند. واحدهایی که دخل‌وخرج‌شان با یکدیگر نمی‌خواند. از همین‌رو میرزاده همواره بر رفع همین دو چالش تمرکز کرده و گزارش داده است.

با درگذشت اکبر هاشمی‌رفسنجانی دانشگاه آزاد پشتیبان مهم خود را از دست داد. اینک این پرسش مطرح است که دانشگاه آزاد پس از درگذشت هاشمی چه رویکردی در پیش می‌گیرد و گروه‌های سیاسی رقیب چه برنامه‌ای برای قدرت گرفتن در دانشگاه دارند؟

صادق زیباکلام یکی از مدافعان شناخته شده دانشگاه آزاد است. او بارها در برابر منتقدان دانشگاه به مناظره نشسته است. زیباکلام قبل از آن‌که درباره آینده دانشگاه سخن بگوید نکته‌ای را متذکر می‌شود؛ باید بدانیم که آقای هاشمی همیشه از دانشگاه حمایت کردند اما هیچ‌گاه دانشگاه برای ایشان سکوی پرتاب سیاسی نبود.

من از اوایل دهه ۷۰ با دانشگاه آزاد همکاری می‌کنم باید شهادت دهم که در همه دوره‌ها هاشمی نگاه ابزاری به دانشگاه نداشت. او درباره این‌که بعد از درگذشت هاشمی چه سرنوشتی در انتظار دانشگاه آزاد است؛ صریح سخن می‌گوید: «در اردوگاه اصولگرایان خیلی‌ها چاقوهایشان را تیز می‌کنند تا بیایند سروقت دانشگاه آزاد. اگر چنین حرکتی رخ بدهد به گمان من به ضرر علم و دانش خواهد بود.

من نمی‌گویم دانشگاه آزاد آکسفورد است یا هاروارد است حتی به‌پای برخی دانشگاه‌های مالزی و ترکیه هم نمی‌رسد اما دانشگاه آزاد در ایران حرف برای گفتن دارد و از خیلی دانشگاه‌های دولتی هم بالاتر می‌ایستد.» زیباکلام عقیده دارد دانشگاه آزاد در بیش از سه دهه گذشته موفق شده «انقلاب تحصیلات عالیه» در ایران به وجود بیاورد. اما پرسش این است که چرا اصولگرایان ممکن است بخواهند دانشگاه را در اختیار بگیرند؟ «چون می‌خواهند هاشمی زدایی کنند.

به غلط تصور می‌کنند که دانشگاه رویکرد سیاسی داشته در صورتی که دانشگاه آزاد در تمام طول فعالیتش اصلا سیاسی نبوده. شاید یکی از نقدهای من به دانشگاه در دوره آقای جاسبی این بود که چرا تشکل‌های دانشجویی نمی‌توانند در این دانشگاه مانند دانشگاه‌های دولتی فعالیت کنند. به عقیده بنده اگر با نگاه هاشمی زدایی بخواهند در دانشگاه تغییراتی ایجاد کنند این برازنده فضای دانشگاهی نخواهد بود. حتی اگر این هاشمی‌زدایی در مجمع تشخیص هم بخواهد رخ دهد غلط است چون مجمع هم همیشه فراجناحی اداره شده است.»

مگر اینکه در انتخابات اتفاق خاصی بیفتد

زیباکلام: در آینده‌ای نزدیک تکان سختی به دانشگاه وارد نخواهد شد. مگر این‌که در انتخابات ریاست‌جمهوری اتفاق خاصی بیفتد. در شرایط عادی فکر می‌کنم فضای منطقی بر هیأت امنا و هیأت مؤسس برقرار است و رویه معتدلی بر دانشگاه حاکم است

استقلال نسبی دانشگاه آزاد از دولت، همواره موافقان و مخالفانی داشته است. به عقیده زیباکلام یکی از دلایلی که ممکن است در مدیریت دانشگاه در آینده دخل و تصرف شود، به نوع نگاه حاکمیت برمی‌گردد: «به هر حال حاکمیت نهادهای مستقل را برنمی‌تابد. خیلی‌ها بدشان نمی‌آید دانشگاه آزاد برود زیر نظر وزارت علوم چیزی شبیه به این.» اتفاقی که از نظر استاد علوم سیاسی دانشگاه تهران «غلط» است «هر چند در جامعه ما همواره نهادهای مهم مدرن در اختیار حکومت‌ها بوده است. شاید مهم‌ترین استثنا حوزه‌های علمیه بودند که تا پیش از انقلاب اسلامی کاملا مستقل اداره می‌شدند.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی دانشگاه آزاد یک استثنای بزرگ بود که از درجه‌ای استقلال نسبی برخوردار شد. هر چند تمام سیستم آموزشی‌اش با وزارت علوم مطابقت دارد.» حالا با انتصاب علی‌اکبر ولایتی به ریاست هیأت مؤسس دانشگاه آزاد چه اتفاق می‌افتد؟ زیباکلام، ولایتی را یکی از نیروهای نزدیک به هاشمی‌رفسنجانی معرفی می‌کند که بین این دو «روابط نزدیک و ارادت دوطرفه» برقرار بوده است و از همین‌رو می‌گوید: فکر می‌کنم که در آینده‌ای نزدیک تکان سختی به دانشگاه وارد نخواهد شد. مگر این‌که در انتخابات ریاست‌جمهوری اتفاق خاصی بیفتد. در شرایط عادی فکر می‌کنم فضای منطقی بر هیأت امنا و هیأت مؤسس برقرار است و رویه معتدلی بر دانشگاه حاکم است.» حالا باید دید به قول زیباکلام آن اتفاق خاص در انتخابات ریاست‌جمهوری رخ می‌دهد؟ و اگر رخ دهد سرنوشت دانشگاه آزاد چه می‌شود؟

وضعیت دانشگاه‌های کشور در رتبه‌بندی یواس نیوز

دانشگاه	رتبه‌جهانی‌سال۲۰۱۷	رتبه‌جهانی‌سال۲۰۱۶	رتبه جهانی سال۲۰۱۵
دانشگاه‌صنعتی‌شریف	۴۰۵	۴۵۵	۳۷۷
دانشگاه‌تهران	۴۴۸	۳۷۹	۳۶۰
دانشگاه‌صنعتی‌اصفهان	۵۲۳	۵۴۷	۴۷۲
دانشگاه‌صنعتی‌امیرکبیر	۶۰۱	۵۹۹	–
دانشگاه آزاد واحد کرج	۶۲۹	۷۳۶	–
دانشگاه علم و صنعت ایران	۷۲۴	۷۱۷	–
دانشگاه‌علوم‌پزشکی‌تهران	۷۴۵	۶۱۲	–
دانشگاه‌تربیت‌مدرس	۷۵۷	۶۹۹	–
دانشگاه‌تبریز	۷۷۷	–	–
دانشگاه فردوسی‌مشهد	۸۲۰	–	–
دانشگاه‌شهیدعلوم‌پزشکی‌بهشتی	۹۱۱	–	–

* یو.اس. نیوز یکی از نظام‌های رتبه‌بندی معتبر در سطح دنیاست و از سال ۱۹۸۳ دانشکده‌های آمریکا را مورد رتبه‌بندی قرار داده است. این پایگاه با بیش از ۳۰ سال تجربه در رتبه‌بندی دانشگاهی، از سال ۲۰۱۵ میلادی دانشگاه‌ها را در سطح جهانی رتبه‌بندی کرد. یو.اس. نیوز از ۱۲ شاخص جهت ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها بهره می‌گیرد. شاخص‌هایی چون اعتبار جهانی و منطقه‌ای پژوهش، انتشارات، مجموع استناد، کتاب، کنفرانس، همکاری‌های بین‌المللی، تعداد مقالات پراستناد و... در این رده‌بندی مورد توجه بوده‌اند.

فهرست ۱۰ واحد برتر از واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی در سال ۹۳-۱۳۹۲

نام واحد	امتیاز از ۱۰۰	رتبه
دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران	۱۰۰	۱
دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج	۹۹/۸۶	۲
دانشگاه آزاد اسلامی واحد مشهد	۹۹/۵۸	۳
دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز	۹۹/۳۴	۴
دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)	۹۸/۵۹	۵
دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک	۹۶/۸۲	۶
دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال	۹۵/۵۲	۷
دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساوه	۹۵/۱۰	۸
دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا	۹۴/۵۹	۹
دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب	۹۴/۰۶	۱۰